

ANHOLT

Begyndelsen

Da den sidste isbræ for mere end 12.000 år siden forlod Danmark, efterlod den blandt andet en rodet bunke sand, grus og sten, hvor vi i dag har Anholt.

Øen er ikke født som en top i havet, men som en høj på landet – et land som i fastlandstiden hang sammen med England og var beboet af mennesker. Landet sænkede sig, og for 5 - 8000 år siden blev det oversvømmet af stenalderhavet (Litorinahavet).

Sandklit i Orkenen - en vinters storm har modelleret frosset sand til særlige formationer.

og havene steg, mens is blev til vand. Siden har strøm og vind i fællesskab finmodelleret Anholt:

Høj og skarp mod vest, hvor ishavets bølger har slået op, mod kysten.

Flad mod øst, hvor strømmen har lagt sandet i takt med, at øen steg op af havet.

Bulet, hvor vinden har blæst løst sand sammen i klitter.

Strandene

Anholts hav er rent og strandene brede. Jo længere man går væk fra havnen, jo mere ro. Ved Nordstrand er vandet lavt et godt stykke ud, i Pakhusbugten og ved Sønderstrand bliver det hurtigt dybt, og ud for Vesterstrand ligger flere revler med 2 - 3 meter dybt vand imellem.

Man kan trygt bade ved Anholt. Her er hverken voldsom strøm eller store hestehuller. I sommerperioden 15/5 - 15/9 skal motorbådssejlere tage særlig hensyn til

badende jvf. politivedtægten for Grenaa Politikreds.

Her er, som ved alle kyster, en lille risiko for at træde på en fjæsing. Om sommeren ligger fjæsingene stille, gravet ned i sandet på lavt vand. Træder man på dens giftpige, kan det gøre meget ondt, men det er ikke livstruende. Den effektive behandling er at stikke foden i varmt vand, så varmt som muligt. Det giftige protein stivner som æggehvite på en stegepande og kan ikke brede sig i vævet. Det

kan være nødvendigt at få lægen til at se på stikket og ordinere smertestillende medicin. Kun 5 - 10 badende bliver stukket af fjæsing om året på Anholt. Varme er i øvrigt også behandlingen, hvis man svømmer ind i en brandmand.

Der er to steder, man ikke må bade: I det fredede sælreservat på Totten øst for Fyret (ingen adgang) og ud for indsøen Flakket, som er fredet yngleplads for dværgternen.

De vilde dyr

Anholt har sæler. En ynglende flok spættede sæler som størrelsesmæssigt svinger omkring de 500 individer. Da de danske sæler i 80'erne blev ramt af sygdom var bestanden omkring Anholt helt nede på 300. Fra luften taltes sidst i 90'erne 700 sæler.

Tidligere var sælerne en del af overlevelsesgrundlaget for Anholts beboere. De udvandt selv tran til lamper og opvarmning, og spæk-

Selunge på Sønderstrand

Foto: Maren Ahlborn

ket kunne sælges i Grenaa eller byttes for korn.

I dag er sælen totalfredet og har siden 1982 haft et beskyttet ynglested på østspidsen (Totten) af Anholt. Ynglesæsonen er desværre sammenfaldende med turistsæso-

nen, så reservatet skal sikre sælerne fred til at føde og amme deres unger. Det kan de kun gøre på land, og da dyrene flygter ud i vandet, så snart de lugter og ser mennesker, må der være et sted, hvor de kan få ro så længe ad gangen, at ungerne bliver mætte.

I Ørkenen yngler mågerne. De har deres kolonier knap 10 forskellige steder i marehalmens totter. Sildemågerne overvintrer i vestafrika og flyver om foråret op for at lægge æg i Anholts ørken. Sølvmågen og den store svartbag overvintrer på øen. Man er ikke i tvivl, når man nærmer sig en mågekoloni. De har vagtposter højt til vejrs, som skriger og udstøder en lyd nærmest som gøende hunde. Man skal respektere mågernes advarsel og gå uden om deres område.

Totten – sælernes fredede yngleplads.

Foto: Maren Ahlborn

Fuglene skal have fred i yngleperioden, hvorfor der også i 1990 blev indført total forbud mod indsamling af fugleæg i Danmark. Når mågerne beholder deres æg fra starten af æglægningen, får rugeperioden sin naturlige længde, og æggene vil blive klækket over en lang periode, så den nye generation er mindre sårbar over for en tid med dårligt vejr.

Ternernes ynglepladser ved Flakket er fredede, og der er ingen adgang ind i området. Især dværgterner er afhængig af, at en af artens sidste danske ynglepladser er uforstyrret.

Musvåge

Foto: BIOFOTO/Thomas Gumbel

Forår og efterår er Anholt rasteplass for trækfugle af enhver art. Små bitte fuglekonger bruger deres sidste energi efter 50 - 60 kilometers flyvning til at tanke op og hviler og spiser nogle dage, før de drager videre. Store musvåger bruger øens landmasse til at skaffe

Foto: BIOFOTO/Thomas Gumbel

Fuglekonge

sig opdrift på turen over Kattegat. De skruer sig op med den varme luft og står til tider i tunneler med op til 20 - 30 fugle over øen. Efterhånden som de når deres

ønskehøjde, falder de af i glideflugt mod deres mål.

Flere af de dyr, som er helt almindelige i resten af Danmark, findes af forskellige årsager ikke på Anholt. Rotter trives for eksempel ikke på øen uden losseplads og kloakker at leve i. De har kunnet udryddes, hver gang de er dukket op. De få ræve, som i tidens løb er blevet ført over fra fastlandet på isflager, er blevet skudt. Og andre dyr for eksempel egern, kanin, muldvarp, hugorm og snog har bare ikke kunnet krydse havet.

Den ellers så almindelige husskade er blandt de mange fuglearter, som ikke kan lide at flyve langt over hav, og derfor aldrig er blevet fast beboer på øen.

De halvvilde dyr

Besøgende kan ikke undgå at lægge mærke til, at der på Anholt er mange fasaner, harer og rådyr, det jagtbare vildt, som i sin tid er ført til øen af jægere. I 70'erne indførte de daværende jagtlejere også et par kronhjorte til øen.

Fasankok

Foto: BILGOTO/Søren Alger

Dyrene var mere tamme end vilde og forsøgte sig blandt andet med at spise tøj fra byens tørresnore. Den sidste kronhjort døde efter et par år, og forsøget blev ikke siden gentaget.

Husdyrene

Husdyrholdet er på Anholt begrænset af pladmangel og den ringe jord. Udgiften til fragt med færgen skal lægges oven i prisen på dyrefoder, hvis det skal importeres fra fastlandet. Enkelte familier har får, nogle har heste, først og fremmest ponyer til fornøjelse for øens børn. De græsser på noget af den bedre jord og lider bestemt ingen nød til forskel fra hestene for 200 år siden. Om dem skriver præsten Lorenz Bynch:

Foto: Mogens Skildum

Nogle af øens børn på pony ned ad Havnebakken.

“men især er det noget af det elendigste, der kan tænkes at være hest på Anholt. Deres føde om sommeren er halvsveden græs og om vinteren rughalm, lidet hø og marhalm. Det er derfor i foråret, at de må have fem ben – jeg mener halen med til de fire, med hvilken deres husbond som oftest må lette dem af lejet, da de endda næppe kan stå, og ledes dinglende til vands”.

I slutningen af det 18. århundrede var der på øen 30 heste, 60 stykker kvæg, 350 får, 50 svin og 177 mennesker. Foderet var knapt, og at hestene stadig ikke var stærke fremgår af, at de på Anholt kun trak 100 mursten i et læs, hvor der på fastlandet gik 450 på læsset.

Køerne levede af marehalm, de var små og gav mager, men meget velsmagende mælk. Fårene blev flyttet hver dag og græssede tøjrede i smågrupper. Alle havde høns.

Et minde om det forholdvis store husdyrhold er Tyreengen. Der gik bytyren, og græsningsarealet var fælles jord for alle gårdene. Stykket støder op mod Wilhelmienelyst og er i dag groet til med birketræer. De gamle ejerforhold eksisterer den dag i dag med 17 andele fordelt på de nuværende ejere af gårdenes jordlodder, på godset og på kirken.

Foto: Arhval Museum

Rasmus Stephansen, kaldet Ras Smed, med får, omkring 1945.

De dyrkede marker

Det er ikke så længe siden, at sandet stadig fløj på Anholt. En rugemark kunne fyge til, så kun vipperne var over sandet, og man lod marker ligge brak i op til otte år, for at „jorden“ ikke skulle blive for løs. Alt hvad der kunne dyrkes, blev sået til. Fiskerbønderne dækkede Nordbjergs flader med tang til gødning og jordforbedring. Tangen blev kørt op fra Nordstrand ad Tangvejen, hvis øverste skrå halvdel stadig findes. Engene i køret langs Karisholmsvej blev dyrket, hvor der ikke var for vådt, og Sønderbjergs jord var noget muldet og kaldtes den seje ager og den gode ager.

Den store sten på Sønderbjerg.

Der ligger på Sønderbjerg en stor sten, som er aflejret i morænen. Stenen er to en halv meter lang og en meter bred, og der er gravet hele vejen rundt om den. Gravearbejdet har ikke haft til formål at tage stenen op af marken, men at grave den ned, så den ikke generede pløjningen. Det lykkedes altså ikke, men der hvor den ligger, har marken udenom været dyrket.

I 1882 bringer Geografisk Tidsskrift en artikel af zoologen P. Tauber om Anholt, hvor det fremgår, at en niendedel af øen blev dyrket. Af beskatningen kan man

se, at Anholts „jorde“ var usle. Hele øen var skyldsæt til kun 10 1/4 tdr. hartkorn, hvor en større landejendom i det øvrige land ikke kunne slippe med mindre end 12 tdr. hartkorn. Der var 177 mennesker fordelt på 15 gårde og 21 huse på øen den gang. Tilsammen producerede de mindre end en eneste god bondegård på Sjælland.

De allerbedste marker lå lige ved siden af gårdene i byen. Her var der læ for vestenvinden af Bybakken, og man kunne dyrke en lille smule byg sammen med grønsagerne. Nogle af gårdene ligger endnu i Anholt by, gamle bindingsværkshuse, hvor anholterne skaffede til dagen og vejen ved hjælp af deres dyr, fiskeriet, sæljagten og afgrøderne (den uundværlige marehalm medregnet).

De bedste af markerne blev dyrket til en gang i 50'erne.

Anholt By omkring 1900 set fra Bybakken.

Træerne

I dag virker den vestlige del af Anholt frodig og grøn, men for 100 år siden var der dårligt et træ på øen uden for byens skærmede haver, hvor der til gengæld flere steder voksede noget så eksotisk som morbærtræer.

Øen fik først træer igen, da plantagerne blev grundlagt. Wilhelmine (Vesterskov) i 1895, Nordøstplantagen omkring 1900, Hermannsgave i 1908. Wilhelmine blev for nylig af Skov- og Naturstyrelsen udlagt som „urørt skov“. Det betyder, at der ikke må fældes, ryddes eller beplantes i området. Skovene var stadig små klatter, da turismen i midten af

Østrisk fyr fra læbæltet øst for byen. Træerne er kun mandshøje, men næsten 100 år gamle.

Foto: Morten Skibler

det tyvende århundrede blev mere end en flok københavnske bohemer, som ferierede på den sære ø. Med turismen og med sommerhusene gik det hurtigt med beplantningen.

Sommerhusejerne beskyttede sig mod vinden med beplantning og anholdere, som ville sælge jord til sommerhusområder, plantede træer i skellene i håb om at lette vejen for de svært opnåelige byggetilladelser.

Byens haver og pladser var nu blevet mere raffinerede med for eksempel den velduftende balsampoppel, og det var længe siden at kun præste- og fogedgården havde høje træer. Feriegæsterne plantede syrener, røn, hyld og frugttræer i bakketerrænet, men måtte nøjes med nåletræerne i det tørre sand ud mod Ørkenen. De, der købte sommerhusgrunde af godsets ejer Frederik v. d. Maase, blev bedt om at respektere landskabet og ikke bruge kolonihavestil. I skoderne på hans frasolgte jord står af samme grund, at der ikke må rejses flagstang på grunden.

Wilhelmine blev udvidet, og i flere omgange kom der fyrretræer fra Hedeselskabet til øen.

Foto: Paul Hanning Jensen.

Birken har godt fat i de fugtige områder af øen.

Foto: Maren Abildtrup.

Wilhelminelyst er i dag udlagt som urørt skov – det betyder bl.a., at intet træ må fældes eller fjernes.

Ørkenen

„Ørkenen“ er et stednavn, ikke en landskabsbetegnelse. Området var for mange hundrede år siden fyrreskov, og Ørkenen blev faktisk langt op i 1800-tallet kaldt for „Skoven“. Et helt tredje navn „Højene“ (*Heven*) er brugt helt op i vor tid. I et manuskript fra 1742 skildrer øens daværende præst Frederik Johan Valentin Dauw Ørkenen som *„fordervet af sandflugt og ufrugtbar, hvor alleene*

voxer udi temelig stor Mengde Marhalm“.

Den voldsomme sandflugt begyndte omkring 1650, hvor fyrreskoven var så godt som væk. Mange års skovning til fyret, tjærekogning og opvarmning *„har forvandlet en smilende Egn til et sørgeligt Øde“*, skrev museumsmanden Vilhelm Boye 1866. Og sådan så man på ufrugtbarhed.

Golde områder gav ikke mad på bordet. Vilhelm Boye besøgte først og fremmest Anholt for at studere de mange flintefund. I dag er der stadig rester af flinteværksteder i Ørkenen, og Anholt Museum har en samling af våben og redskaber, som stenalderfolk har fremstillet på øen. I dag har „øde“ en anden betydning. Der er mangel på stille steder i det rige, moderne Danmark. Det er blevet en luksus at føle sig alene i verden og en sjældenhed at fare vild.

Ørkenen er stadig øde, og der er højt til himlen. Men sandet flyver ikke så meget mere. Der er blevet plantet meget marehalm i årenes løb, og kun få steder er der, som

Pakhusbugten – De røde Miler.

Foto: Morten Abildgaard.

ved De røde Miler, hul i marehalmen, så klitterne flytter sig.

Det er først og fremmest de små bitte laver – lichener – i Ørkenen, som kan tage æren for at området er fredet. Op mod 250 arter, mange specielle og sjældne, vokser på sandet og samler deres næring fra luften. Lav trives kun i ren luft og på Anholt er forsuren min- mal, men voksende.

Den røde bagerlav er en af ca. 250 arter, som vokser i Ørkenen.

Landskabet er i dag en blanding af moseområder, birkelunde, stenrevler, klitter og sletter. Spredt i landskabet står enebærbuske. Sletterne er mange steder delvist dækket af revling og sandskæg. Lyng og klokkelyg er noget mindre udbredt. Især i den sydlige halvdel vokser små pilearter. Det er pilen, som Anholt's daværende sognepræst F.J.V.Dauw i en beretning fra 1742 kalder for palmetræer, et navn, der har hængt ved helt op til vore dage. På de fugtigste steder står kæruld, i et par afgrænsede områder vokser orki- deen plettet gøgeurt og den lille insektædende plante soldug. Den faglige betegnelse for landskabstypen er lavhede og grå klit – de

mest næringsfattige landskabstyper der findes i Danmark.

Fyrgården – tidligere tjenestebolig for flere familier med arbejde på fyret. I dag privat feriebolig. Fyrgården er fredet.

Naturpleje

Intet i naturen er statisk. Jord, hvor sandet og fattig den end er, vil dækkes af grønt, hvis det overhovedet er muligt. Det sker bare ikke altid på det tidspunkt, hvor det passer mennesker, hverken i haven eller den friere natur.

Det tog mange år og krævede meget slid, da Anholterne ville plante læbælter øst for byen. Den dag i dag kan man se, hvor uvilli-

ge de østrigske fyr, som blev sat i 1916 ud for Ørkenvej, har været. De er snart 100 år gamle, og de fleste af dem er ikke meget mere end mandshøje, hvor østrigske fyr ellers er kendt som et højt flot træ på op til 30 meter.

Til gengæld var bjergfyr siden hen mere end villige til at gro, der hvor de var aldeles uønskede. De spredte sig fra bevoksningen

omkring sommerhusene sydøst for Anholt By, og en fjerdedel af Ørkenen var efterhånden ved at gro til som fyrrekrat. For at undgå tilgroning af heden foranstaltede Århus Amt og EU i 1995-96 en rydning af bjergfyr i Ørkenen. Rydningen vil blive vedligeholdt med håndlugning af de små selv-såede fyrretræer hver 3. - 5. år. Udviklingen i området bliver overvåget af Københavns

Universitet, der undersøger flora-
ens og især lavernes tilstand og
udvikling.

Bævreasp, hybenrose og birk trives
i dag, som førhen bjergfyrrer, lidt
for godt på Anholts lavhede.
Mellem Hermannsgave og Porse-
mosen er bævreasp og birk ved at
brede sig over større områder, og
hybenrosen har godt fat i bagkan-

ten af Pakhusbugtens klitrække.
De nærmeste år vil vise, om
spredningen er alarmerende.

I dag er der så lidt plads tilovers -
så lidt „ubrugt“ land i Danmark,
at vi for at beholde mangfoldighe-
den må fastfryse naturen på de
udviklingstrin, vi kan lide og
synes, der er behov for. Hvis ikke
Anholts lavhede sikres mod tilgro-

ning, er der ingen større lavheder
tilbage i Danmark, og der kom-
mer ikke andre.

I morænelandet bliver birken på
Nordbjergs lyngklædte skrænter
holdt nede som led i amtets
naturpleje. Når birkene er 2 - 4
meter høje kan de skæres og
bundtes i faskiner, som lægges på
skrænterne for at forhindre ero-
sion. En del af græsarealerne i
bakkelandet bliver i dag græsset.

Færdsel

Størstedelen af Ørkenen blev fredet allerede i 1939. Det skete ud fra ønsket om at områdets storslåede og særegne natur blev bevaret, både af hensyn til befolkningen og af naturvidenskabelig interesse. Senere blev Sønderbjerg, Nordbjerg, Vestreklit og Kærlighedsstien også fredet, så ialt 1881 ha eller næsten 9/10 af Anholt nu er fredet. Fredningerne giver myndighederne ret til at foretage naturpleje og indeholder bestemmelser om beskyttelse af naturen, ligesom de regulerer befolkningens adgang.

Motorkørsel er forbudt i Ørkenen.

Fredningsnævnet tydeliggjorde i 1999 fredningens bestemmelser. Kun kørsel i forbindelse med arbejde på Fyret, kørsel med tilknytning til Fyrmestergården og undtagelsesvis i forbindelse med redningskørsel er tilladt. Disse kørsler må kun ske ad den afmærkede rute gennem Ørkenen eller ad Nordstrand.

Da ejeren har ret til at køre på sin egen jord, var der diskussion om, hvorvidt de jægere, som lejer jagtretten, måtte køre til fyret. De fik

af fredningsnævnet en tidsbegrænset dispensation til at køre gennem Ørkenen eller ad Nordstrand på 5 jagter om året.

Turistkørsel er ikke tilladt under nogen form.

Man kan sagtens gå i lavheden, uden at skade dem. Laverne tåler en let og lejlighedsvis belastning. Men så snart mange mennesker vælger at gå det samme sted, dør lavet og sandet bliver løst. Også cykling er alt for hård en belastning.

Tekst: Lotte Abildstrøm
Foto: Morten Abildstrøm m.f.
Redigering og layout: Poul Henning Jensen

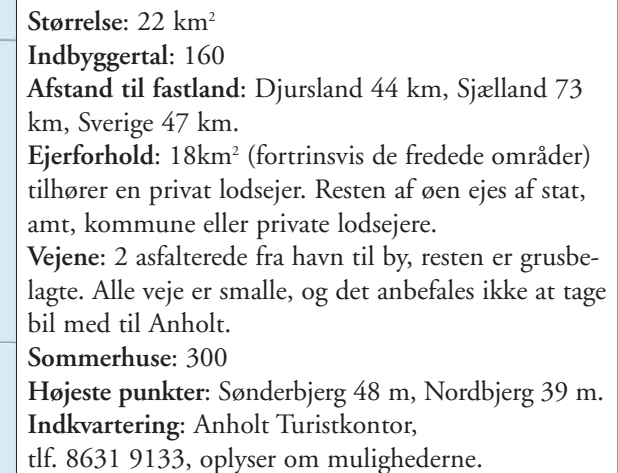
Udgivet af Århus Amt, Natur- og Miljøkontoret, 2001

Størstedelen af Ørkenen blev fredet allerede i 1939. Det skete ud fra ønsket om at områdets stor-
slæde og særegne natur blev
bevaret, både af hensyn til
befolkningen og af naturviden-
skabelig interesse. Senere blev
Sønderbjerg, Nordbjerg,
Vestreklit og Kærlighedssstien
også fredet, så ialt 1881 ha eller
næsten 9/10 af Anholt nu er fre-
det. Fredningerne giver myndig-
hederne ret til at foretage natur-

Motorkørsel er forbudt i Ørkenen.

undtagelsesvis i forbindelse med redningskørsel er tilladt. Disse kørsler må kun ske ad den afmærkede rute gennem Ørkenen eller ad Nordstrand. Da ejeren har ret til at køre på sin egen jord, var der diskussion om, hvorvidt de jægere, som lejer jagtteren, måtte køre til fyret. De fik af fredningsnævnet en tidsbegrænset dispensation til at køre gennem Ørkenen eller ad Nordstrand på 5 jagter om året.

Man kan sagtens gå i lavheden, uden at skade dem. Laverne tåler en let og lejlighedsvis belastning. Men så snart mange mennesker vælger at gå det samme sted, dør lavet og sandet bliver løst. Også cykling er alt for hård en belastning.

Size: 22 sq km.

Population: 160

Distance: Jutland 44 km, Sealand 73 km and Sweden 47 km.

Ownership: 18 sq km belongs to a private land-owner. The rest of the island is owned by either state, gounty, parish or private plot owners.

Roads: 2 metal roads, the rest are dirt roads. All are narrow and it is not recommended to bring your car to Anholt.

Holiday cottages: 300

Highest points: Sønderbjerg 48 m, Nordbjerg 39 m.

Accommodation: The Tourist Agency gives information on where to stay.

Udgivet af Århus Amt, Natur- og Miljøkontoret, 2001.
Kortmateriale: © Kort- og Matrikelstyrelsen